

J. J. Westra

DE MILIEU- EIKEN OP HET PLANKEN WAMBUIS

In het Nationaal Milieubeleidsplan staat op pagina 39 een suggestieve foto. Skeletten van eiken wijzen met hun dode takken naar de hemel. Levende bomen zijn op de foto niet te zien. "Dode eiken als gevolg van verzuring en grondwaterverlaging" zegt het onderschrift.

Dezelfde foto stond op 2 juni 1989 in Het Parool bij een artikel van Joop Holthausen, getiteld "Als de Brabantse boer kerkt ligt de mest al op het land". Hier luidde het onderschrift: "Dode eiken leveren een triest voorjaarsbeeld op de heide van het natuurreservaat Het Planken Wambuis".

Al eerder, op 7 januari 1989 verscheen in Het Parool een artikel van Ton Damen over de Milieukaart van Noord-Holland en de plannen voor bosaanleg in die provincie, ook geïllustreerd met een foto van dode eiken, volgens het onderschrift gemaakt op De Hoge Veluwe, wat echter bij navraag verbeterd werd tot Het Planken Wambuis.

Er is dus kennelijk iets te zien aan de eiken op Het Planken Wambuis, gemeente Ede, provincie Gelderland. Reden genoeg om in dit gebied, eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Neder-

Dode eiken als gevolg van verzuring en grondwaterverlaging

land, eens te gaan kijken. Het is ook overigens een bezoek waard.

Er loopt een beperkt aantal voor het publiek toegankelijke wegen en fietspaden door het landgoed. Eén hiervan begint aan de hoofdweg Arnhem-Ede en gaat in noordelijke richting, via Nieuw Reemst en Mossel naar Otterlo. Als eerste verkenning heb ik deze

zandweg van zuid naar noord gevolgd. Rondom Nieuw Reemst komt men voor het eerst flinke aantallen eiken tegen, vooral in oude houtsingels om de akkers. Zo te zien aangelegd ter bescherming van het cultuurland tegen overstuiving. Het merendeel van deze eiken zit (juni 1989) goed in het blad. Er zijn echter

■ *Het Mosselse Veld, juni 1989.*

■ *De N.M.P.-eiken in juni 1989.*

met name aan de noordkant van Nieuw Reemst ook een aantal met ijlere bladbezetting en minder fraaie kleur. Op de heide tussen Nieuw Reemst en Mossel komen vrij veel eiken voor, de meeste redelijk vitaal, sommige ook met dode takken in de kroon. De groeiomstandigheden voor eiken in de heide en op de stuifheu-

vels zijn echter zelden optimaal en tussen 1985 en 1988, toen overal in Nederland de eiken in slechte conditie verkeerden, al helemaal niet.

Verbrand

Tot nu toe zijn alle dode bomen in het landschap nog berken geweest. Pas op het Mosselse Veld (coördinaten

179.7-459.8), ten noorden van de boerderij Mossel, worden dode eiken gesignaleerd. En hier is het goed raak: er staan er heel wat. Verdere verkenning, bij Oud Reemst en in het gebied tussen Oud en Nieuw Reemst, levert vrijwel geen dode eiken meer op.

Nadere inspectie van het Mosselse Veld bracht mij op de plaats waar de foto uit het Nationaal Milieubeleidsplan genomen was. Interessant is nog dat één van deze eiken ook als illustratie prijkt bij een artikel in Het Parool van 1 december 1988 over de presentatie van het R.I.V.M.-rapport, met een bijschrift dat zegt dat dit de toekomst van het Nederlandse bos is als drastische ingrepen uitblijven.

Om de foto precies over te kunnen maken moet overigens een zeer "laag-bij-de-gronds" standpunt ingenomen worden. Het blijkt nodig hierbij zorgvuldig te werk te gaan, anders komen er levende eiken in beeld. Deze zijn namelijk op het Mosselse Veld alermst zeldzaam en voor het overgrote deel voorzien van goede kronen. Behalve dode en gawe levende eiken

■ Beschadigde, overigens gezonde eik naast de N.M.P.-eiken.

zijn er op deze lokatie ook levende, maar beschadigde exemplaren te vinden, meestal in de nabijheid van dode. Deze bomen vertonen forse wonden aan de stammen en aan de onderkant van nog levende horizontale takken onderin de kroon. Deze kale plekken worden zowel op de stam als op de takken vanuit de levende bast flink overweld (foto 5). De bodemvegetatie bestaat uit Bochtige Smele, hier en daar Pijpestrootje, jonge struikheide, korte uitlopers van braam en hier en daar kleine, naar schatting zo'n 5 jaar oude eikestruikjes. Oude heide ontbreekt volledig.

Het hele beeld, ook de verspreiding over het terrein van gezonde, beschadigde en dode eiken, suggereert de gevolgen van het afbranden van de heide. Plaatselijk was het vuur zo fel

■ Verschroeide onderzijde van een tak.

■ *Licht en zwaar door vuur beschadigde eiken. (Foto's: P. R. Schütz)*

dat zelfs eiken met dikke bast gedood konden worden. Bij andere is het cambium op de sterkst verhitte plaatsen gedood, maar er is voldoende overgebleven om de bomen te laten overleven. Enkele bomen waren zo zwaar getroffen dat ze geleidelijk verder achteruit gingen en dit sterven duurt tot de dag van vandaag nog voort, te zien aan het nog net uitlopen van enkele waterloten hoewel eerder gevormd lot alweer is afgestorven. Navraag bij Natuurmonumenten bevestigt dit vermoeden: in 1976 is dit terrein inderdaad afgebrand.

Grondwaterniveau

Gezien de kracht waarmee de eiken zelfs grote wonden trachten te overwallen, valt op de vitaliteit in 1989, ondanks de zeer droge mei- en juni-

maanden, niet veel aan te merken. Ook de kroondichtheid van de bomen die wat verder van het vuur hebben gestaan, geeft geen aanleiding om hun spoedige ondergang te voorspellen.

Het toeschrijven van de dood van de afgebeelde eiken aan verzuring en grondwaterverlaging blijft merkwaardig. Dat het grondwater en vooral de grondwaterverlaging bron van narigheid zouden zijn, is in deze situatie twijfelachtig. Dit deel van het terrein ligt 40 m boven NAP, op 2,5 km afstand van een watervoerend beekje in het bekken van Otterlo waar de terrehoogte 22,1 m is. Onder aanname van enige helling van het grondwaterniveau in deze zandige gronden zal dit peil onder het Mosselse Veld zeker

niet hoger dan 25 m + NAP zijn. In het bos ten noorden van het Mosselse Veld, op 1,5 km van de dode eiken, is de terrehoogte 24,1 m + NAP. Daar komt geen water aan de oppervlakte. Het grondwaterniveau ligt dus bij de dode eiken ca. 15 m of meer onder maaiveld. Het is onwaarschijnlijk dat de wortels van de eiken ooit zo diep reikten dat ze door schommelingen van de grondwaterspiegel beïnvloed werden.

Verzuring

Om de verzuring als doodsoorzaak van de bomen te rijmen met het grote aantal vitale eiken anno 1989 op Het Planken Wambuis moet men wel uitgaan van een zeer ongelijke verdeling van de zure depositie over het terrein. Dat zure depositie voorkomt, is wel

Er rijst natuurlijk een groot aantal vragen: Hoe komt een journalist er toe om juist deze eiken te fotograferen? Geeft iemand hem daartoe een tip of een opdracht? De foto graaf was in dit geval Martijn de Jonge. Bij de redactie van Het Parool deelt men mee dat hij niet bij hen in dienst is, maar soms op free-lance basis foto's aanlevert. Na enig zoeken wordt zijn telefoonnummer gevonden.

Het relaas van De Jonge: "De lokatie heeft niemand mij aangewezen. Ik ben free-lance natuurfotograaf en die plek heb ik zelf gevonden. Toen ik die foto had gemaakt ben ik gaan bellen. Eerst met Natuurmonumenten, de eigenaar van het terrein, maar die hadden me weinig te vertellen. Ze hebben me echter ook niet verteld dat daar brand was geweest. De foto hebben ze niet gezien, althans niet van te voren. Daarna heb ik de Stichting Natuur en Milieu opgebeld. Een meneer Fransen, die ik de foto niet heb laten zien, heeft me verteld dat die eiken dood gegaan waren door grondwaterverlaging en verzuring en hij heeft me het mechanisme daarvan omstandig uitgelegd." Drs. J. Fransen herinnert zich desgevraagd dit gesprek met De Jonge wel, maar zegt dat hij de indruk had dat de vragen gesteld

waren naar aanleiding van de conditie van de eiken op het landgoed Kampina (N-Brabant) en dat hij op grond daarvan een algemeen gestelde toelichting heeft gegeven over de uitwerking van luchtverontreiniging en grondwaterdaling op eiken. Achteraf bleek hij de foto toch te kennen, maar dan als illustratie bij een artikel in NRC/Handelsblad in januari 1988. De Jonge erkent dat hij onzorgvuldig is geweest door de foto niet te laten zien toen hij Natuurmonumenten en Natuur en Milieu om inlichtingen vroeg, al is het de vraag of dit voor Natuur en Milieu wat zou hebben uitgemaakt. Het is tenslotte hun terrein niet en het is zeer de vraag of ze de situatie daar kennen. De Jonge kondigt aan Het Parool onmiddellijk opdracht te geven die foto uit het dossier "Verzuring" te laten halen en merkt tenslotte op: "Het is wel een geruststelling dat het geen milieuverontreiniging is." En dat is nu net het probleem met journalisten. Want er is ernstige luchtverontreiniging en daaraan is natuurlijk niets geruststellends, zelfs niet als blijkt dat er geen bossen aan doodgaan. En deze brand mag zeker niet gebruikt worden om te sussen. Alleen moeten wel de juiste feiten en argumenten gebruikt worden.

aangetoond, maar men zou eens moeten ophouden van telkens weer andere bossen te beweren dat ze op het punt staan eraan te sterven. Eerst zouden de dennen onder andere in Kootwijk en het Hernense Bos eraan dood gaan. Hoewel de luchtverontreiniging niet afnam, bleken met name de grove dennen een paar jaar later aanzienlijk bijgetrokken te zijn. Als er niet een paar opstanden van *Pinus nigra* waren geweest die echt dood gingen - wat voor de grote luchtvervuiling ook al gebeurde - dan waren er geen "stervende bossen" geweest. Toen de dennen opknaptten, verslechterden na herhaalde kaalvaart en bevriezing de eiken dusdanig dat de verontrusting

kon overstappen naar het eikenbos. Maar ook hier dreigt sinds de tweede helft van 1988 herstel van de vitaliteit. We kunnen niet anders doen dan de ontwikkelingen met belangstelling volgen en afwachten waar de volgende massale bossterfte wordt aangekondigd. Een goede kandidaat schijnt de Haarlemmerhout te zijn, waar ijle en dode toppen op de eiken voorkomen, hoewel de lagere delen van de kronen in juni 1989 goed bebladerd waren. Het is dan te hopen - voor degenen die alarm slaan - dat het verhaal niet weer met een eenvoudige excursie te weerleggen is.

Volgens Thijs de la Court et al (1987) is door de zure depositie de weerstand

van de bossen tegen zulke uiteenlopende zaken als bladluizen, eikebladroller, wintervlinders, ijzelafzetting, vorst, nonvlinders, verdroging, storm, Sphaeropsis, harsdas, etc. verminderd. Niet iedereen echter zal zo gemakkelijk één oorzaak voor zoveel kwalen aannemelijk vinden.

Wellicht verdient het aanbeveling eens in oudere bosbouwliteratuur te kijken en te constateren dat ook voor de grote luchtvervuiling de vitaliteit van diverse Nederlandse bossen nogal wat te wensen overliet. Dit in tegenstelling tot de categorische uitspraak van De la Court et al (1987) over de situatie in 1915: "De bossen waren nog gezond". Dan zouden we ons misschien weer realiseren dat het bos vaak te kampen heeft met allerhande minder dan optimale milieuomstandigheden en dat we als bosbouwers de taak hebben daarin naar beste weten en kunnen verbetering te brengen.

Noten:

Nationaal Milieubeleidsplan: Kiezen of Verliezen; 's-Gravenhage, S.D.U., 1989, 258 p.

Westra, J.J.: Fata Morgana: de stervende eikebossen. N.B.T. 61 (1989), 59-62.

Smits, Hans: Stervend Stadsbos; Vrij Nederland 49 (1988) 24 december en Smits, Hans: "Als er nog elfjes bestaan moeten ze in de Haarlemmerhout te vinden zijn"; Vrij Nederland 50 (1989) 15 april.

Court, Thijs de la, Jan Fransen & Ben Pappendorp: Zure Regen, gisteren, vandaag, morgen; Rapport World Information Service on Energy, Amsterdam 1987, 36 p.